

Влиянието на Херман Лоце върху Готлоб Фреге

Доц. д-р Камен Лозев (kamenlozev@abv.bg)

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

The Influence of Herman Lotze on Gottlob Frege

Assoc. Prof. Dr. Kamen Lozev (kamenlozev@abv.bg)

South-West University „Neofit Rilski“, Blagoevgrad

Annotation

The paper reveals in broader lines the influence which Herman Lotze had on young Frege. Several ideas propounded by Lotze and later defended and developed by Frege are into focus: namely, the anti-psychologism, or objectivism, in logic; the context principle; and the broader view of logicism which Lotze maintained in a somewhat weaker version.

Key words: Lotze, Frege, objective content of ideas, logicism

За разлика от времето, в което живее и годините непосредствено след неговата смърт, днес десетилетията буквално работят с компенсирани обороти за славата на Фреге (1848 - 1925). Все по-голям е интересът към дълбочината на неговите изследвания предприетите от него революционни крачки в областта на логиката, благодарение на които сега без колебание го наричаме „баща на модерната логика“. Забележителни са обаче и изтънчените фрегеански „наблюдения“ върху езика и начина, по който езикът съдържа и най-вече дава израз на логическите аспекти на нашите изказвания; тази тематика в творчеството на Фреге го превърна в начинател на едно от най-интересните изследователски полета на съвременната философия –

философията на езика. Според Майкъл Дъмет, един от най-проникновените изследователи на Фреге, именно Фреге и неговото изследване на представата ни за число в труда му „Основите на аритметиката”, 1884 (*Die Grundgelagen der Arithmetik*), задава отправната точка на т.нар. *linguistic turn in philosophy* (лингвистичен обрат във философията). (Dummett 1981: 72) В крайна сметка, след много дебати, продължаващи и днес, е налице широко съгласие, че Фреге е баща, или един от бащите, на съвременната аналитична философия, чието влияние днес не се нуждае от думи.

Разбира се, Фреге и цялостната му логическа и философска работа не възникват във вакуум, не се ражда *ex nihilo*. На друго място (Лозев 2016) очертах различните влияния върху формирането на Фреге като мислител. Подолу накратко ще разгледам силното влияние на Херман Лоце (1817 - 1881) върху Фреге главно в светлината на философско-логическите фрегеански възгледи.

1

От всичко, което се е появило в областта на логиката след Хегел до наши дни, нищо не превъзхожда по стойност логическите постижения на Лоце.

Бруно Баух (цит. по: Слуга 1980: 53)

По време на двугодишния си престой, 1872 – 74, в Гьотинген, където защитава докторска дисертация по математика, Фреге слуша лекторския курс на Лоце по философия на религията. Ясната и логическа последователност на Лоцевата мисъл вероятно още в Гьотинген е впечатлила младия Фреге, но истинското запознаване с *Логиката* (1843/1874) на Лоце несъмнено става в Йена в годините преди 1879-та, когато излиза първият и може би най-оригинален труд на Фреге „Понятопис” (*Begriffsschrift*). Лоце, като останалите главни влияния върху мисълта на Фреге - Лайбниц, Кант и Тренделенбург, - е прочетен, по израза на Слуга, „селективно” (Sluga 1980: 87), т.е. най-вече (и може би единствено) с оглед на логическите им работи.

Интересите и изследванията на Херман Лоце обаче далеч надхвърлят логиката. Първоначалното му образование е в областта на медицината, философията идва по-

късно. Редица академични години той посвещава на „изследвания в медицината и физиологията. Усилията му в това направление имат за резултат фундаментални трудове, по силата на което има основания той да се смята за един от бащите-основатели на психологията”. (Milkov 2014) В европейската, и в частност немската, философия от втората половина на деветнадесети век Лоце е безспорен авторитет, който влияе на различните течения, в това число върху: нео-кантианците; Brentano и неговата школа; британските идеалисти; прагматизма на Уилям Джеймс; феноменологията на Хусерл; философията на живота на Дилтай; новата логика на Фреге; ранната аналитична философия на Кеймбридж.

2

Херман Лоце повече от всеки друг помага на Фреге да си изясни философския статут на логиката. Почерпените идеи от основния логически труд на Лоце запълват празнините в кантианските възгледи на Фреге и формират жалоните на философските му възгледи. В това отношение Лоце влияе в няколко направления.

Пръв по значение може би е неговият *анти-психологизъм*, или *обективизъм*. С името на Лоце е свързана „третата вълна” на „анти-хегелианското обективистко движение в немско-езична Европа” (Milkov 2016). Той, Лоце, „посредничи в прехода от изобилието на немски идеализъм през първата половина на деветнадесети век към трезвия природонаучен етос, който преобладава през втората половина на този век.” (Sullivan 2014) Оздравителният ефект от четенето на *Логиката* за Фреге се свежда до култивирането на навик за ясно и непрестанно разграничение между психологическите и логическите въпроси. Тази рамка на мислене, както Лоце сам показва, е зададена от Кант и неговото настояване, че логиката изследва *формите на човешкото мислене*. И след като тези форми не са нещо емпирично, логиката трябва да се схваща като „чиста“, априорна наука. Фреге напълно споделя този извод и не пропуска случай да го утвърди.

Анти-психологизмът на Лоце отстоява тезата, че в човешките ментални актове взаимно се преплитат възприятия и идеи съгласно законите на менталния механизъм, но логиката няма отношение към тях. Логическото изследване започва тогава, когато се разграничат идеите *като психологически феномени* от идеите *като обективно съдържание*, т.е. от *идеите в обективния смисъл на думата*. Това положение е твърдата основа, на която Фреге изгражда своя *Понятионис*. Гратан-Гинис обобщава така: „... той [Фреге] търси обективната основа на „мислите” независимо от менталните

актове, структурата на вярванията (belief structure) или психологическите предположения: този императив винаги ръководи неговата работа” (Grattan-Guinness 2000: 179).

В Понятописа Фреге изобретява и обяснява термина „понятийно съдържание”, който несъмнено се родее с Лоцевия термин „обективно съдържание на идеите”. Фреге не посочва как от идеите и пропозициите извличаме „понятийното им съдържание“, този въпрос за него не е интересен. Чистата логика всъщност се занимава с преценката на възможните съчетания на обективните съдържания на идеите в светлината на тяхната истинност или неистинност. В предварителен порядък следва да кажем, че самото понятие „обективно съдържание на идеята“ еволюира с напредването на логическите и семантични изследвания на Фреге.

Логиката съгласно Лоце е ангажирана не с външния свят, а с мисловния вътрешен свят, със света на обективните идеи; точно в това се състои нейната обективност. В общия случай обаче тази „обективност“ не съвпада с „реалността”, присъща на емпиричните неща в света. Лоце обяснява, че когато посочваме на някой обективното съдържание на дадена идея, ние го въвличаме в един свят на *мислимото*, който едновременно е и независим, и притежава вътрешна закономерност. Той набляга, че тази вътрешна закономерност е една и съща за всички мислещи същества и същевременно е независима от тях. „И следователно изобщо няма значение дали някоя част от този свят на мисълта се отнася до нещо, което притежава независима реалност, отделно от мислещите умове, или цялото ѝ съдържание е налице с еднаква валидност само в мисленето на мислещите.“ (Sluga 1980: 55) Когато работи над своя *Begriffsschrift*, за Фреге е достатъчно да схваща логиката именно по този начин като обективна, априорна наука.

3

Силният анти-психологизъм на Лоце е съчетан с не по-малко силен анти-емпиризъм. *Логиката* предлага критика на емпиристката позиция относно произхода на знанието. За да *оправдае* знанието, емпиризмът се обръща към неговия *генезис*. И Лоце, и Фреге откриват в подобен подход „генетична грешка“, т.е. опит да се подмени рационалното обосноваване или доказване на дадено мнение с историческото обяснение на неговия произход.

Очевидно е наистина, че всяко твърдение има своите причини. Но очевидно е също, че не всяка конкретна причина за появата на дадено твърдение може да служи за

рационалното му обосноваване. Съгласно Лоце и Фреге неспособността да се направи това разграничение е в основата на отстоявания от емпиризма предразсъдък, че по характер всяко знание е емпирично. „Генетичната грешка“ за Лоце и Фреге е допълнителен аргумент, че логиката действително е „чиста наука“, не само в смисъла на не-емпирична, но и не-исторична или извън-исторична. Тя не се занимава с генетични изследвания.

Така на критика е подложена „теорията на познанието“, както се схваща през 50-те и 60-те години на деветнадесети век, а именно, като психо-физиологическо изследване. Лоце решително отхвърля подобен възглед. Според него, ако с „теория на познанието“ именуваме психологическо по характер изследване, тогава валидността на което и да е твърдение ще е подчинена на „историята на психологическото развитие на нашата мисъл“. Но от гледна точка на „епистемологичните приоритети“ психологията трябва да е „последна“, а не „първа“; тя „не може да е основа на цялата наша философия“ (цит. по: Sullivan 2014).

4

Най-силното влияние на Лоце върху Фреге е свързано с логицизма. До тази доктрина Лоце идва, като развива идеи, напълно възприети от Фреге. Първата идея се отнася до формирането на понятието (concept-formation). В *Логиката* Лоце утвърждава приоритета на съждението над понятието. *Съждението* и неговото *съдържание* (*Urteilsinhalt*) играе централна роля. Лоце схваща съдържанието на съждението не като взаимовръзка на „идеи“, както правят Хюм и Мил, а като взаимовръзка на обективни съдържания или състояния на нещата. Лоце въвежда понятието „състояние на нещата“, използвано по-късно от Хусерл и Витгенщайн. (Milkov 2016)

Друга важна идея на Лоце е свързана с настояването, че *Urteilsinhalt се утвърждава в съждението*. Така всяко съждение има асерторично качество и именно то превръща съждението в съждение. По такъв начин Лоце се противопоставя на схващането за съждението като *свкупност от термини*. (Milkov 2016) Фреге възприема този възглед, като го подсилва: той приема, че да формираме съждение, означава да признаваме истинността на неговото съдържание; именно това прознаване на истинността превръща дадено съчетание от идеи в съждение. „С други думи, съждението е приемане, или предполагагане, че дадено съдържание е истинно или неистинно.“ (Milkov 2016)

Фреге следва Лоце и по отношение на неговото предусещане на *контекстуалния принцип*, съгласно който думата има смисъл не изолирано, а само в контекста на прапозоцията, в която се появява: „Утвърждаването на едно-единствено понятие”, пише Лоце, „няма смисъл, който можем да определим; нищо друго не можем да утвърждаваме освен съждение, в което съдържанието на едно понятие е поставено в отношение към това на друго.” (цит. по: Milkov 2016)

Лоце е важен и с друга ключова за Фреге идея. Той твърди, че понятията имат *значение* (Bedeutung), но нямат *стойност*. Те могат да имат стойност само чрез пропозицията, в която участват, т.е. в нейния контекст. Малко след смъртта на Лоце, през 1882 г., най-близкият му ученик Вилхелм Винделбанд въвежда понятието „стойност по истинност” (truth-value), а девет години по-късно Фреге го развива в статията „Функция и понятие”.

По същество Лоце е автор и на доктрината, която е в центъра на Фрегевия *Понятис*, защото за пръв път предлага да се разглеждат *понятията като функции*. Така според него в съждението трябва да виждаме не просто съвкупност от понятия, а *функция* на понятията, която във всеки отделен случай притежава *стойност*. Тази лоцеанска доктрина Баух свързва с имената на Кант и Фреге:

„Понятието за функция”, пише Баух, „което Лоце заема от математиката и прави плодотворно в логиката, получава превъзходно развитие в математиката отново на основата на логиката. Общо-взето класическото доказателство за това е математическата работа на Фреге. Взаимовръзката между математиката и логиката, подготвена от Лоце, обяснява също тясната връзка между Лоце и Кантовата философия, не на последно място с оглед на понятието функция.“ (цит. по: Sluga 1980: 57)

Наистина една от целите на Лоце е да покаже как са свързани логическите и математическите понятия. Неговата теория за понятията като функции е част от това усилие:

„Не трябва да забравяме”, пише Лоце, „че най-малко изчислението също принадлежи към логическите операции и че единствено практически оправданото разделение от гледна точка на преподаването е онова, което ни кара да омаловажаваме факта, че *действително математиката има своя истински дом в общата логика*. (к.м. – К.Л.) (цит. по: Sluga 1980: 57)

Математиката наистина е част от логиката, обобщава в крайна сметка Лоце, но в сравнение с Фреге изводите, които прави от това важно заключение, са ограничени.

Стъписан от огромната структура на математиката, от нейното невероятно развитие в различните ѝ области, Лоце не смята, че е възможно доказването на логицистката теза и затова в неговия вариант тя по-скоро наподобява щастлива догадка, отколкото обоснована теория. Самият Лоце не надхвърля границата на нейното формулиране. У Фреге обратно – да покаже, че аритметиката може да се сведе до логиката, става изследователска програма за най-плодотворните му години.

Literature:

Lozev, K. 2016. *Frege: zhivot – tvorchestvo - epoha*, Nota Bene, 33/2016

Dummett, M. (1981). *Frege: Philosophy of Language*. 2nd ed. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Milkov, N. Rudolf Hermann Lotze // *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.iep.utm.edu/lotze/> (30. 12. 2016)

Sluga, H. (1980). *Gottlob Frege*, London: Routledge & Kegan Paul

Sullivan, David, "Hermann Lotze", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/hermann-lotze/>](https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/hermann-lotze/).